

MARIAN VÁROSS – TRESTUHODNE ZABUDNUTÁ OSOBNOSŤ EURÓPSKEHO RANGU

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The paper explores the life and work of a less known Slovak personality – Marian Vároš – who can be considered one of the leading figures of the modern academic scene in the second half of the twentieth century. As one of the best educated Slovaks of his time, he also delved into literature and fine arts. He wrote many monographs, articles and essays from various academic fields. He also worked in the State Psycho-technical Institute, was an editor in the daily newspaper *Národná obroda* and initiated the foundation of the Institute of the Theory and History of Art, which he was subsequently forced to leave for political reasons. He later worked in the Slovak National Gallery. Vároš described his own difficult fate in diary entries which were published in the book *Loneliness Day after Day (Deň za dňom samota)* in 2016.

Keywords: personalities, Marian Vároš, modern science, literary creation, artistic creation, Institute of the Theory and History of Art, Slovak National Gallery

Bezpochyby patril medzi najvzdelanejších Slovákov druhej polovice minulého storočia, respektíve najvýraznejších predstaviteľov našej modernej vedy. Na uvedenej konštatácii nič nemení ani smutný fakt, že širšia kultúrna verejnosť, vrátane jeho rodného mesta Martin, o Marianovi Városovi (nar. 7. 2. 1923) absolútne nechryje. Potvrdila to aj vlnajšia storočnica narodenia tohto renomovaného kunsthistorika, estetika, axiológa, filozofa, psychológa, spisovateľa, esejistu, prekladateľa, redaktora a pedagóga, ktorú sprevádzalo hrobové ticho...

SORBONNA AJ CAMBRIDGE

Otec Belo Városov bol známou martinskou osobnosťou. Família mala veľkostatok a kúriu, koncom 19. storočia založila aj garbiareň, ktorá však hneď po spustení prevádzky, ešte nepoistená, vyhorela. Zakrátko po vzniku Československej republiky (1918) sa stal Belo Városov bankovým úradníkom a veľmi rád navštevoval umelecké kruhy. V roku 1930 rodina definitívne zakotvila v Bratislave, kde otca zamestnalo ústredie Slovenskej ligy. Stredoškolské a vysokoškolské štúdium s aprobáciou slovenčina a filozofia absolvoval Marian Városov na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Už ako študent pravidelne uverejňoval state, eseje a črty o výtvarnom umení. Popri štúdiu začal pracovať v Štátnom psychotechnickom ústave, kde si študijné zameranie rozšíril o psychológiu. Zásadný vplyv ohľadne formovania Városových filozofických názorov mali jeho študijné postgraduálne pobyty na renomovaných univerzitách Sorbonna (1945 – 1947) a Cambridge (1947 – 1948). Počas nich vznikli rozsiahle práce, ktoré doposiaľ neboli v slovenčine publikované. V Cambridge napísal priekopnícke dielo *Axiológia ako teória hodnôt a hodnotenia* (1949). Skrátená verzia vyšla u nás pod názvom *Úvod do axiológie* až roku 1970 a bola hodnotená ako objavná a jedinečná práca, ktorá etabluje axiológiu ako samostatnú vednú disciplínu.

Žiaľ, svoje tvorivé úsilie z oblasti filozofie Városov po návrate z cudziny nemohol nikdy naplniť v inštitucionalizovanej podobe. V rokoch 1943 – 1950 bol pracovníkom Štátneho psychotechnického ústavu, krátko kultúrnym redaktorom denníka *Národná obroda* (1945). Istý čas pôsobil v Psychologickom a sociologickom ústave SAV (1950 – 1952), odkiaľ ho preradili za prekladateľa z ruštiny do Vydavateľstva SAV. V roku 1953 inicioval na pôde Slovenskej akadémie vied založenie Kabinetu pre teóriu a dejiny umenia, z ktorého vznikol Ústav teórie a dejín umenia.

Marian Városov. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

OBDIVUHODNÝ ZÁBER

Ako mimoriadne produktívny a komplexne založený teoretik napísal množstvo knižných monografií, syntetizujúcich textov, štúdií, esejí a článkov s obdivuhodným záberom od všeobecnej estetiky až po syntézu moderného slovenského maliarstva. Koncom šesťdesiatych rokov (1969) sa stal externým vedúcim Katedry vedy o výtvarnom umení Filozofickej fakulty UK v Bratislave. V pozícii externých pedagógov na ňu priviedol celý rad spolupracovníkov z akademického pracoviska – špecialistov na jednotlivé vývinové línie dejín nášho umenia. „Tým značne modifikoval dovtedy uzatvorený charakter výučby,“ uvádza Marta Hučková, „a do určitej miery ho priblížil zvyklostiam bežným na západných univerzitách. Uviedol do praxe otvorenejší systém prijímania poslucháčov. Namiesto prísneho numerusu klaususu – každý druhý rok dvaja až traja poslucháči – Városov presadil, aby bolo štúdium dejín umenia otvárané každoročne s počtom prijatých študentov cca 15 – 20. Otvorenie štúdia malo byť vyvážené sprísnením nárokov, ktoré by viedlo k väčšej selekcii a kvalitnejšiemu výsledku.“

Čas získať profesúru, respektíve zhmotniť novú predstavu o štúdiu dejín umenia, už Városovi súdne nebolo. Všetky plány zmarila okupácia Českoslo-

venska vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 a následná éra dusivej normalizácie. Uznávaný vedec európskeho formátu musel opustiť nielen Filozofickú fakultu UK (1970), ale neskôr i Ústav teórie a dejín umenia SAV. Mal zákaz publikovať a do svojho dôchodku (1985) bol zamestnaný v Slovenskej národnej galérii. Účinkovanie v SNG reflektujú aj Városove „denníkové zošity o dobe“, ktoré si starostlivo viedol od roku 1953. „... *Fungujem v Slovenskej národnej galérii ako úradníček popri veľkých a ešte väčších direktoroch, spomedzi ktorých si len niektorí uvedomujú, o čo v skutočnosti ide.*“ (29. 11. 1975) „... *V SNG ma schovávajú, ako vedia. Som dobrý na poskokovské výpomoci, ale urobili by všetko, aby som nebol na otvorení nových expozícií. Malomocní sa nesmú objavovať v obci, majú areál na periférii, kde ich nikto nevidí.*“ (26. 2. 1977) Tri mesiace pred smrťou, 25. augusta 1988, si Városov do denníka napísal: „*Dozvedel som sa, že môj spis dostal na vybavenie nový vedecký sekretár SAV Luby. Volal som ho a povedal mi, že sa k tomu ešte nedostal, ale budúci týždeň mi oznámi výsledok. Vraj*

musí v tejto veci podniknúť nejaké kroky, ale ak sa to bude len trochu dať, zariadi to. Slepý by povedal, uvidíme...“ Denníkové zošity s uverejnenými fragmentmi vyšli knižne pod názvom *Deň za dňom samota* až v roku 2016.

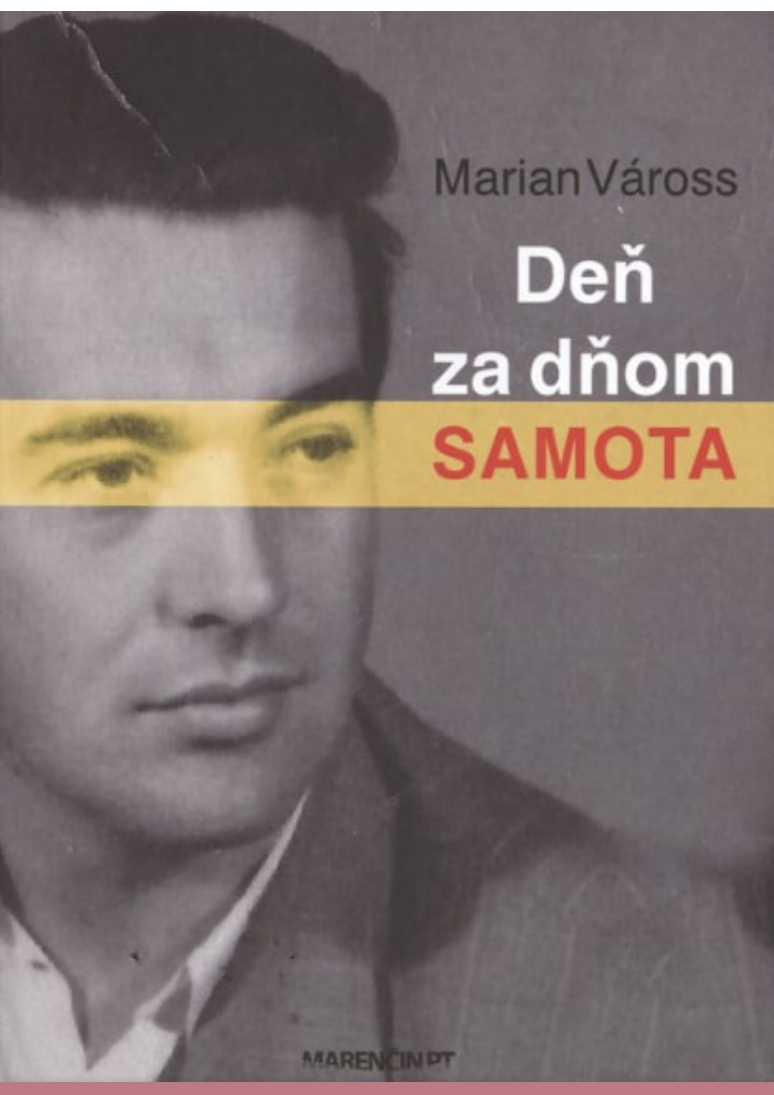
Jeden z najvýznamnejších reprezentantov modernej vedy na Slovensku Marian Városov zomrel 21. novembra 1988 v Bratislave na zlyhanie srdca. Vedcove telesné pozostatky sú uložené na Národnom cintoríne v Martine.

NÁRODNÉ V UMENÍ

Teoreticko-mysliteľský záber a dielo Mariana Várossa je mimoriadne rozsiahle a bohaté. Debutoval dizertačnou prácou *Osobnosť ako hodnotiaci akt*, ktorú uverejnil v *Psychologickom zborníku* (1946 – 1947). Vedecké tituly zo študijných pobytov vo Francúzsku a v Anglicku sú uvedené na inom mieste. Celý rad väčších i menších monografií, venovaných tvorbe domácich výtvarníkov, napísal Városov v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. Preferoval v nich tvorbu tých osobností, ktoré vo svojich dielach objavovali a špecifikovali slovenskosť výtvarného prejavu, čiže pojem národného v umení.

Séria autorových cenných titulov reflektuje oblasti estetiky, teórie, histórie a vývinových otázok výtvarného kumštu, resp. filozofie umenia (*Slovenskí výtvarní umelci 1918 – 1945*, 1960; *Teória realizmu vo výtvarnom umení*, 1961 a i.). Pozoruhodná kniha *Estetično, umenie a človek* (1969) zrkadlí oblasť antropologickej estetiky. Treba zdôrazniť, že estetické vzťahy človeka k realite považoval tvorca za špecifický druh hodnotiacich filiacíí. Pripomenieme aj inú mimoriadne zásluhnú knihu *Výtvarný život na Slovensku začiatkom 20. storočia* (1971).

Keď mal Városov v sedemdesiatych rokoch zákaz publikovať, vyvíjal intenzívne úsilie týkajúce sa dôstojnej propagácie hodnôt slovenského výtvarného umenia. Rezultátom uvedenej činnosti je autorstvo 59 katalógov individuálnych a kolektívnych výstav. Zhodnotil v nich dielo Štefana Polkorába, Jana Hálu, Edmunda Gwerka, Ladislava Čemického, Lubomíra Kellenbergera, Martina Tvrdoňa, Márie Želibskej a ďalších umelcov. Z reprezentatívnych domácich a zahraničných kurátorských výstav spomenieme *Bienále Benátky* (1960, 1966), *Súčasná slovenská umenie* (Praha, 1963), *Bienále mladých* (Paríž, 1969), bol kurátorom stálej expozície 19. a 20. storočia v Galérii P. M. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši a pod.

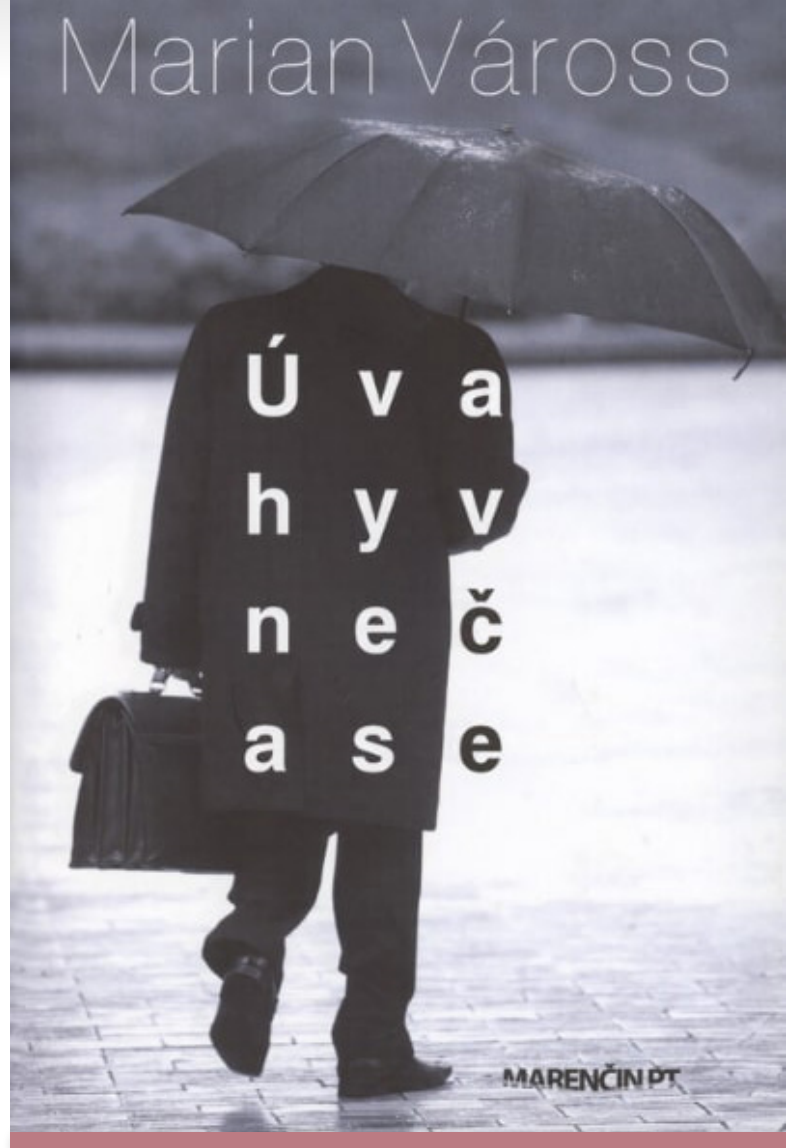

AKTÍVNY DOMA AJ VO SVETE

Tvorcove teoretické príspevky, štúdie, glosy, portréty a recenzie uverejnili mnohé československé (*Umění, Ars, Umelecký mesačník, Estetika, Kulturná revue...*) i zahraničné odborné časopisy a zborníky (Anglicko, Francúzsko, Nemecko, Maďarsko, Poľsko). V priebehu rokov 1967 – 1970 bol Váross hlavným redaktorom časopisu *Ars*, napísal úvod a heslá do *Slovníka slovenského výtvarného umenia*, preložil 14 titulov z nemeckej, anglickej, francúzskej a ruskej literatúry, vystúpil na medzinárodných estetických kongresoch a sympóziách v Amsterdame (1964), Salzburgu (1964), Prahe (1966), Uppsale (1968), Krakove (1979) a inde. Zastával funkciu podpredsedu Zväzu slovenských výtvarných umelcov (1961 – 1965), podpredsedu Vedeckého kolégia pre vedu a umenie SAV (1966 – 1970), aktívne pracoval v Medzinárodnom združení kritikov umenia AICA, Európskej kultúrnej spoločnosti SEC, bol členom Accademie Raffaello. Vyznamenali ho Cenou SAV (1956), Cenou Cypriána Majerníka (1961), in memoriam získal Cenu Martina Benku (1990). Asociácia teoretikov, kritikov a historikov výtvarného umenia a Fond výtvarných umení v Bratislave každoročne udeľujú od roku 1991 Cenu Mariana Várossa ako uznanie za mnohoročnú autorskú činnosť na poli umenovedy v oblasti teórie, kritiky a histórie na Slovensku.

ÚVAHY V NEČASE

Závideniahodne bohatá autorova rukopisná pozostalosť umožnila v uplynulých rokoch vydanie dvoch interesantných diel. Knihu *Deň za dňom samota* sme už spomenuli. Zbierka textov s názvom *Úvahy v nečase* (2019) je výberom z Várossovej esejistickej a publicistickej činnosti a zahŕňa rozpravy o dialektike, o človeku, o strachu, o analógií v dejinách, o viere a ideáloch a o spoločenských systémoch. Špecifickú kategóriu predstavujú úvahy o politike medzi privátnym a verejným, o reálnom (alibistickom) socializme či komunistickom cynizme, totalite a entropii, ale tiež

o fašizme a komunistickej xenofóbii, o mieste a pocitoch človeka v socialistickej realite. Bezpochyby ide aj s odstupom decénií o stále aktuálne témy, ktoré zaujmú hlavne kriticky mysliaceho čitateľa.

Záverom možno konštatovať, že hoci Váross pod silným tlakom politických okolností musel zmeniť odbornú orientáciu a svoju osobnú záľubu – výtvarné umenie – povýšiť na pracovnú náplň, nikdy neprestal uvažovať ako filozoficky a psychologicky vzdelaný insider, ktorý dokázal držať krok s európskou vedou a myslením. Napriek tematicko-obsahovej rozmanitosti sú diela Mariana Várossa preniknuté dvoma kľúčovými myšlienkami – ideou humanity a ideou nezlučiteľnosti totalitnej a demokratickej spoločnosti.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

VÁROSS, Marian. 2016. *Deň za dňom samota*. Bratislava : Marenčin PT 2016. 416 s. ISBN 9788081146350.

VÁROSS, Marian. 2019. *Úvahy v nečase*. Bratislava : Marenčin PT 2019. 256 s. ISBN 9788056904190.

<http://www.klemens.sav.sk-doc-filozofia>.